

INNLEDNING

Hovedtemaet for dette nummeret av Vardøger er vår tids kapitalistiske vekstregime, hvordan det har tatt form og er avhengig av USAs lederskap og evne til å utforme og opprettholde spillereglene for den såkalte liberale verdensordenen. Det var i hovedsak USA som var førende i utformingen av disse reglene og tjente som garantist for håndhevingen av dem. Etter Sovjetunionens fall spilte utformingen av disse internasjonale spillereglene USAs ubestridte teknologiske, økonomiske/finansielle og maktpolitiske hegemoni. Gradvis har denne hegemonisk strukturerte verdensorden blitt utfordret ved at det økonomiske og industrielle tyngdepunktet i verdensøkonomien har flyttet seg i retning Asia og i særdeleshet Kina.

For 20-30 år siden ble den mest mulig åpne økonomiske verdensordenen hyllet i den vestlige offentligheten som veien til økonomisk vekst og velstand for alle og til frihet fra nasjonalstatlige stengsler og særinteresser som hindret en slik markedsstyrt utvikling. Det vi kan konstatere, er at denne «markedsfriheten» ga de store vestlige selskapene, for en stor del kontrollert av amerikanske kapitalinteresser, relativt fritt armslag til å omstrukturere produksjonen i tråd med sine profittinteresser i global skala. Dette innebar en internasjonal reorganisering av den industrielle arbeidsdelingen innenfor rammene av et omfattende flettverk av globale verdikjeder. Denne prosessen skjøt fart etter Sovjetunionens oppløsning og etter at Kina åpnet sine grenser for utenlandske kapitalinteresser, noe som åpnet nye og store arbeidsmarkeder koblet med lettere tilgang til store råstoff- og energiresurser. De rike landenes multinasjonale selskaper fikk i denne perioden et langt videre rom for å reorganisere sin industrielle produksjon- og tjenestevirksomhet i global skala. Dette var den egentlige dynamiske motoren i den raske globaliseringsprosessen som fulgte.

Hovedsaken her er at etableringen av den internasjonale «liberale» verdensordenen og den tilhørende raske globaliseringsprosessen samtidig ga opphav til økende motsetninger langs to dimensjoner som begge bidro til å undergrave denne samme globaliseringsprosessen. På den ene siden ble globaliseringsprosessen en døråpner for Kinas ekstremt raske og i utgangspunktet eksportbaserte vekst. På den andre siden førte globaliseringsprosessen til et kraftig skift i den industrielle arbeidsdelingen med tilhørende sterk tilbakegang i industrisysselsetting i de rike industrilandene, noe som bidro til økende sosiale og politiske spenninger i de rike landene, ikke minst i USA.

Kinas raske økonomiske utvikling ga landet en betydelig og voksende slagkraft til å forme sin politiske og økonomiske dagsorden både nasjonalt og internasjonalt uten å la seg presse inn i og underkaste seg det vestlige globale

makhierarkiet. I den vestlige maktpolitiske diskusjonen ble Kina etter hvert «forfremmet» fra en stadig viktigere søyle i verdensøkonomien til å bli en rivaliserende stormakt som truer USAs og Vestens hegemoniske status. Vi kan også si det slik at den politiske eliten i USA gradvis mistet troen på at de frie markedskreftene innenfor rammen av «den regelstyrte og liberale verdensorden» av seg selv ville reproducere denne ordens hierarkiske struktur og USAs hegemoniske posisjon i den. Formulert i gjengs akseptert vestlig maktspråk var Kina i ferd med å seile opp som en framtidig sikkerhetstrussel for USA og Vesten. Dette motiverer og legitimerer USAs økende bruk av avhengighetsbindinger i internasjonal økonomi som sanksjonsvåpen for å svekke Kinas teknologiske og økonomiske muligheter og ambisjoner. Gradvis driver dette det internasjonale økonomiske klimaet i retning mer proteksjonisme og skarpere økonomiske og maktpolitiske tvekamper.

For konsumentene i de rike industrilandene bød globaliseringsperioden på en tilsynelatende utømmelig strøm av billige konsumvarer. Men denne globaliseringen innebar samtidig hardhendt restrukturering av næringslivet karakterisert ved tap av relativt godt betalte industriarbeidsplasser. Ikke minst i USA fikk denne omstruktureringen av næringslivet råkapitalistiske former som svekket lønnsarbeidernes evne til å yte organisert motstand og bidro til å skjerpe de sosiale spenningene og den og politiske polariseringen. Dette kan vise seg å få svært negative konsekvenser for USAs evne til å forankre de stormaktpolitiske ambisjonene innenrikspolitisk og gi den en realpolitisk stabil og konsistent form.

Dette er hovedtemaer som drøftes ut fra ulike innfallsvinkler i dette nummeret av Vardøger. I sin artikkel beskriver Arne Overrein USAs framvekst som en kontinentalmakt med en dynamisk, ekspanderende kapitalisme og en misjonerende ideologi. Etter den andre verdenskrigen utviklet USA et globalt «uformelt imperium» med økonomisk, militær og ideologisk dominans uten territoriell kontroll. Olav Fagerlids artikkel gir en historisk skisse av etterkrigstidens kapitalistiske vekstregime med vekt på spenninger og gnisninger som oppstår i dette regimet på grunn av ulikevektig utvikling mellom industrilandene. Etter Sovjetunionens oppløsning legges det spesiell vekt på etableringen av et omfattende globalt nettverk av verdikjeder og hvordan disse kjedene speiler de store internasjonale foretakenes profittstrategier. Dette gir bakgrunn for å drøfte ulike aspekter ved den økende rivaliseringen mellom USA («Vesten») og Kina. Kristen Nordhaug beskriver i sin artikkel «symbiosen» mellom USA og Kina fra 1990-årene til utpå 2000-tallet basert på handel, lån og tette forbindelser mellom amerikanske og kinesiske selskaper. Disse forbindelsene svekkes etter Den store finanskrisa. Under presidentene Trump og Biden tas sanksjonsvåpenet i bruk i form av embargo mot kinesisk høyteknologi med militærstrategisk betydning. Dette svekker, men avviker ikke forbindelsene mellom amerikanske og kinesiske selskaper.

Rune Skarsteins første artikkel: «USA: økonomiske og sosiale endringar i ei hegemonimakt i trengsel» drøfter hvordan det sterke fallet i industri-sysselsetting og finansakkumulasjon skaper store og voksende ulikheter i USA når det gjelder inntekter, helse, utdanning og boliger. Levekårene for den hvite arbeiderklassen og for den lavere middelklasse forringes med tilhørende statustap og truende deklassering. Dette skjerper klasse- og raseskillene i USA og bidrar til økt politisk polarisering som blokkerer et dels arkaisk politisk system og gjør USAs internasjonale maktpolitikk ustabil. Lars Mjøset drøfter bakgrunnen for historisk inngrodde sosiale spenningsflater i amerikansk samfunnsliv. Artikkelen hans drøfter sosiale og politiske følger av migrasjonsbølger til nybyggerstaten USA med særlig vekt på raseforhold. Slaveriet ble avskaffet i 1865, men slavenes etterkommere i sørstatene ble i stedet utsatt for et apartheidsystem. 1960-årenes borgerrettighetsmobilisering ga dem formelle politiske rettigheter, men uformell sosial og politisk ekskludering tok ikke slutt. De seinere års svekking av den hvite arbeider- og middelklasse har gitt spillerom for Trumpismen som et nytt kapittel i USAs rasekrig.

I Skarsteins andre artikkel: «USAs dollarmakt» drøftes dollarens rolle som verdensvaluta og som sentralt element for USAs internasjonale finansmakt og evne til å bruke det internasjonale betalings- og finanssystemet som våpen i utøvelsen av USAs sanksjonsmakt, noe som er svært tydelig illustrert ved sanksjonsregimet utløst av Russlands brutale invasjon av Ukraina. Av ulike grunner har Vardøger en lang planleggings- og produksjonstid. Alle artiklene i dette Vardøgernummert er planlagt og skrevet før Russlands invasjon av Ukraina. Vardøger vil i løpet av høsten gi ut et nummer som analyserer bakgrunnen for krigen og drøfter mulige økonomiske og maktpolitiske konsekvenser av den.